

نگاهی به ادبیات پیش از دبستان

شکوه حاجی نصرالله

«پیش از دبستان» کدام گروه سنی است؟

گروه سنی «پیش از دبستان» در ادبیات کودک و نوجوان سرزمین ما، با عنوان «گروه الف» تعریف می‌شود. آیا این طبقه‌بندی صحیح است؟ گروه سنی «پیش از دبستان»، از هنگامی که کودک در بطن مادر پرورش می‌یابد، آغاز می‌شود و تا قبل از دبستان، یعنی شش سالگی ادامه دارد. با توجه به این طبقه‌بندی، این پرسش طرح می‌شود که آیا ویژگی کودک، در این سال‌ها یکسان است؟ می‌دانیم که این مراحل با هم تفاوت‌های کیفی دارند و رفتار کودک، با افزایش سن، تغییر می‌کند. پس چگونه در مراحل مختلف سنی کودک، تحت عنوان «گروه الف» تعریف می‌شود؟ آیا این تعریف از ساخت جامعه‌ای به وجود نمی‌آید که کودکی را مرحله‌ای انتقالی می‌داند و کمترین هزینه را برای این دوران می‌کند؟

«کودکان فراموش‌شده در ادبیات کودکان، گروه سنی (۰ تا ۳ ساله):»

در همه جوامع، دوران شیرخوارگی را دوران خاص می‌دانند. در این دوران، نوزادان آماده‌اند تا با ابعاد ویژه‌ای از جهان بیرونی آشنا شوند. تضاد، حرکت، انحنای رنگ و بسیاری دیگر از محرک‌ها، در این مرحله، توجه کودک را به خود جلب می‌کنند.^(۱) طی دوره کوتاه ۳۶ ماه، نخستین توانایی‌های کودک توسعه می‌یابد و شالوده‌ارزش‌ها و رفتار اجتماعی او در بزرگسالی، پی‌ریزی می‌شود. در شکل‌گیری این بنیان‌ها تغذیه، مراقبت مهربانانه و تنوع در دانسته‌ها، از اهمیت زیادی برخوردار است.

نوزادان، از همان روزهای اول زندگی، از تجاربشان «بازنمایی»‌هایی می‌سازند که روان‌شناسان، به این بازنمایی‌ها، «طرح‌واره»

می‌گویند. بنابراین، طرح‌واره عبارت است از بازنمایی عناصر اصلی موجود در یک واقعه و ارتباط آن‌ها با یکدیگر. طرح‌واره در تمام دستگاه‌های حسی، اعم از بینایی، شنوایی، بویایی و لامسه وجود دارد. در هر مورد، این حواس جنبه‌هایی از واقعه اصلی را حفظ می‌کنند. مثلاً اولین بازنمایی برای نوزاد، شکل مادر، صدا و بوی اوست. باید توجه داشت که طرح‌واره، نسخه دقیق همان واقعه یا شبیهی نیست که کودک تجربه کرده است؛ زیرا ذهن او نمی‌تواند همه جزئیات یک واقعه، حتی چهره مادر را ثبت کند. فرض بر این است که او ترکیبی از تجارب مشابه، در ذهنش می‌آفریند. به این ترکیب، «پیش‌نمونه طرح‌واره‌ای» می‌گویند.^(۲)

چرا به این کارکرد مهم توجه نمی‌شود؟ با تولید کتاب‌های مناسب برای گروه سنی ۰ تا ۲ ساله، می‌توان «پیش‌نمونه طرح‌واره‌ای» از «کتاب» را به زندگی کودک وارد کنیم.

با ورق زدن کتاب، در برابر دیدگان کودک دو ماهه، چه اتفاقی می‌افتد؟ او به تصویر در هر صفحه توجه می‌کند. این طرح‌واره، در دستگاه‌های حسی او، بینایی (با دیدن رنگ‌های مختلف)، شنوایی (با شنیدن صدای کاغذ هنگام ورق‌زدن و یا شنیدن صدای کتاب، در صورتی که کتاب صدادار^(۳) باشد)، بویایی (با چنگ زدن به شکل‌های کتاب که از آن بوهای مختلف به مشام

۱. باول هنری ماسن و دیگران: رشد و شخصیت کودک، مترجم مهشید یاسایی (تهران: کتاب‌ماد، وابسته به نشر مرکز، چاپ هفدهم ۱۳۸۰)، ص ۱۱۴.
۲. همان، ص ۱۲۱.
۳. بسپین و بشنو، کتاب صدادار حیوانات اهلی، تصویرگر: سارا ایروانی، طراحی از برادران سرری، (تهران: پیوند، ۱۳۷۳)

می‌رسد)، لامسه (با حس بافت‌های متفاوت در فرم‌بندی کتاب) تأثیر می‌گذارد و بدین‌سان، رشد کودک، با دیدن منحرک‌های گوناگون، بارورتر می‌شود. با گذشت زمان و تکرار «کتاب‌خوانی» برای کودک، او در کمی‌کند که این طرح‌واره جدید، خوردنی و اسباب‌بازی نیست. با تلاش صادر، این مهارت پایه‌ای، یعنی کتابخوانی در کودک رشد می‌کند؛ به طوری که کودک از هفت الی هشت ماهگی، با دیدن کتاب، تلاش می‌کند تا آن را ورق بزند. در این زمان، صدای خواننده کتاب، صدای کاغذ کتاب و همه محرک‌های موجود در کتاب، برای او دل‌انگیز و لذت‌بخش است. کودکی که این‌گونه، از ابتدا با کتاب، به عنوان یکی از ضروریات زندگی‌اش روبه‌رو می‌شود، قبل از سه سالگی، مهارت دنبال کردن تصاویر در داستان تصویری را دارد.^(۱) به عبارتی، توالی معنادار تصاویر را درک می‌کند.

رشد مغز در سال‌های اول زندگی کودک

بیشترین میزان رشد مغز، تا سه سالگی روی می‌دهد. در روند رشد در ماه‌های اول، مغز به مثابه یک سیستم هوشمند، ارزیابی‌کننده، انتخاب‌گر، یادگیرنده و تغذیه‌کننده اطلاعات، از نظر کمی و کیفی، در رشد و تحول و سازمان‌بندی اکتسابی فرد سالم، حائز اهمیت است...

عملکرد شناختی مهم سال‌های اولیه کودکی که شامل حافظه، زبان و آگاهی از خود است، در جاهای خاصی از مغز قرار نگرفته، بلکه حاصل روابط پیچیده بین بخش‌های مختلف مغز است. در واقع، بهتر است بگوییم که بروز فرآیندهای روان‌شناختی، در چند سال اول زندگی، حاصل رشد ارتباط‌هایی در مغز است. این رشد هم حاصل رشد مغز است و هم تجربه^(۲).

اکنون به خوبی روشن شده است که رشد و تحول بدنی، ذهنی، اجتماعی و عاطفی با یادگیری ارتباط دارد و پیشرفت در یک زمینه، موجب پیشرفت در زمینه دیگر می‌گردد^(۳). از این رو، ارتباط کودک با

بسیرونی، تا چه اندازه است؟ کدام یک از پدیدآورندگان کتاب، به جز عده بسیار بسیار محدودی، به این مهم توجه دارند؟ آیا متولیان فرهنگ و آموزش در این سرزمین، تاکنون کوششی در راه اجرای این مهم داشته‌اند؟ وضعیت نشر کتاب‌های «پیش از دبستان»، بسیار اسفناک است. سهم کتاب‌کودکانی که در گروه سنی ۰ تا ۳ ساله قرار دارند، بسیار ناچیز است. فقط در سال‌های اخیر، چند کتاب پارچه‌ای، با تیراژ محدود، برای این گروه سنی منتشر شده است که جایگوی نیاز کودکان در سراسر ایران نیست.

ادبیات برای نوزادان (۰ تا ۳ ساله)

ادبیات برای نوزادان، در سه حوزه پدیدار می‌شود: ۱- بهره‌گیری از فرهنگ شفاهی سرزمین مادری برای کودکان (۰ تا ۳ ساله): فرهنگ مردمی سرزمین ما، در زندگی اقوام گوناگون ایرانی، گنجینه غنی شگفت‌آوری خلق کرده است. خاستگاه ادبیات کودکان، فرهنگ مادری هر سرزمین است. لایلی‌ها، این نوای موزون و آهنگین، ترانه‌های

۱. نگارنده این تجربه را با کودک خود، به دست آورده است.

۲. رشد، عسب‌ارت است از یک سلسله پدیدیده زیست‌شناختی همگانی در بدن و مغز که باعث بروز کشش روان‌شناختی می‌شود. در طول سال اول زندگی، رشد مغز، به تندی انجام می‌گیرد.

۳. همان، ص ۱۲۱.

۴. گروه مشاورین مراقبت برای رشد و تکامل کودکان خردسال، رشد و تکامل کودکان خردسال - تأمین نیازهای اساسی یادگیری، مترجم مشوره عالی‌پور (تهران: یونسف، ۱۳۷۸)، ص ۷.

نمونه (۱): «راز کوچک بانئ»^(۲)، به گروه سنی ۱+ متعلق است. در این داستان فانتزی، مشکل خرس کوچولو (بانئ) در کنترل ادرار، به زیباترین شکل تصویر شده است.

نمونه (۲): کتاب پارچه‌ای «قصه یک تخم‌مرغ»^(۳)، کودک را با خوراک هر روزه او، تخم‌مرغ و چگونگی تبدیل آن به جوجه آشنا می‌کند.

نمونه (۳): در داستان «لانه من کجاست»^(۴) کودک، در جست و جوی لانه حیوانات، بازی شیرینی را دنبال می‌کند تا برای قورباغه خانه‌ای بیابد.

نمونه (۴): در داستان تصویری بدون کلام

«حاضری با من دوست بشوی»^(۵) معنای دوستی را در تصویر تجربه می‌کند. نمونه (۵): در داستان تصویری «من می‌توانم»^(۶)، توانایی خویش را ارزیابی می‌کند.

نمونه (۶): در داستان تصویری «عشکبوت

پرکار»^(۷)، از طریق کلام ریتمیک، با حیوانات

۱. گردآوری و بازنویسی سعید مشکین‌قلم، ترانه‌ها و افسانه‌های عامیانه، جلد ۱، تصویرگر هادی ابراهیم‌زاده (تهران: نشر مانا، چاپ سوم ۱۳۷۴).
۲. ویرجینیا میلر، راز کوچک بانئ، مترجم فرزانه مهری (تهران: گل آذین، ۱۳۸۰).
۳. تهیه و اجرا، زهرا فرمانی و مهین محجوبی، قصه یک تخم‌مرغ (تهران: طراح و چاپ آفا، ۱۳۷۵).
۴. ژن ماریس، لانه من کجاست؟ مترجم پروین بهرامیان، تصویرگر ژن ماریس (تهران: کانون، ۱۳۷۱).
۵. اریک کارل، حاضری با من دوست بشوی؟ (تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ سوم ۱۳۷۴).
۶. وینتر سوزان، من می‌توانم، مترجم باقر محمودی (تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۳).
۷. اریک کارل، عشکبوت پرکار، مترجم نازنین فرزین‌زاده، بازنویشته م. آزاد، تصویرگر اریک کارل (تهران: پویا، ۱۳۶۹).

نوازش و ترانه‌های بازی و مثل‌ها، این حکایت‌های ساده، برای نوزادان دل‌انگیز و خوشایند است. شاید مفهوم این کلام‌های موزون برای کودک قابل درک نباشد، اما بهترین وسیله برای ارتباط او با جهان بیرونی است.

نوزاد، اولین بار با این فرهنگ مردمی، در قالب لالایی و ترانه‌های نوازش و بازی است که روابط عاطفی و اجتماعی را تجربه می‌کند و نیروی تخیل او پرورش می‌یابد. نمونه: کتاب «ترانه‌ها و افسانه‌های عامیانه»^(۱) که تصاویر آن ارزش هنری ندارد.

۲- قصه‌گویی: برای کودکان (۰ تا ۳ ساله): کودک به شنیدن قصه نیاز فراوان دارد. با یک بار قصه‌گفتن برای کودک، متوجه این نیاز می‌شویم. قصه‌گویی برای نوزادان، بایستی در حوزه تجربه آنان باشد. بنابراین، طرح‌ریزی قصه باید بسیار کوتاه و ساده باشد. مهم‌ترین الهام‌بخش برای ساختن قصه‌های مورد نیاز نوزادان، وجود کودک و ویژگی‌هایش از نظر جسمی، ذهنی و عاطفی است.

موضوع و شخصیت قصه

موضوع و شخصیت، با توجه به رشد شناختی کودک گروه سنی (۰ تا ۳ ساله)، عبارت است از:

- اشیاء و اسباب‌بازی‌های آشنای کودک
- ماجراهایی که در زندگی روزمره و عادی کودک رخ می‌دهد.
- حیوانات آشنای کودک
- نزدیکان کودک که اولین طرح‌واره‌های زندگی‌اش، از وجود آنان شکل می‌گیرد. فضای این قصه‌ها، فضای زندگی کودک، یعنی خانه است.
- این شخصیت‌ها در گونه‌های فانتزی حرف می‌زنند، می‌خندند، گریه و بازی می‌کنند... و دنیای شادی‌آفرینی را برای کودک به وجود می‌آورند. واژگان در ساختار قصه، برای نوزادان بسیار ساده و قابل فهم است. از سویی، بسیار ضروری است که واژه‌ها درست و روشن بیان شوند.

من می توانم

نویسنده: سوزان ویلتر
مترجم: باقر محمودی

هوش نوزاد^(۳) که براساس مطالعات و تحقیقات ۲۵ ساله دکتر بثاتریس میلتر، در دانشگاه سوربن فرانسه، خلق و ابداع شده است. به نظر می‌رسد از آن جا که شیوه به کار رفته در این کتاب بسیار آسان، خلاقانه و جذاب است، این مجموعه در گروه ادبیات برای نوزادان (صفر تا یک سال) قرار می‌گیرد. دکتر میلتر، بر این باور است که وقتی نوزاد تحت آموزش با هدف یادگیری قرار گیرد، به گونه‌ای پویاتر، با دنیای پیرامون خود برخورد می‌کند و با حداکثر توانایی و قدرت درونی خود، وارد دنیای کودکی و مراحل بعدی می‌شود.

تکتک تصاویر موجود در این مجموعه، براساس علایق نوزاد به رنگ‌ها و شکل‌ها و تضادها طراحی شده است. در مجموعه این کتاب‌ها طرح‌واره‌ای از اشیاء موجودات حقیقی پیرامون کودک، تصویرگری شده است. تصاویر در هر کتاب، از ساده آغاز می‌شود و رو به پیچیدگی می‌رود و سرانجام، کودک با تصویری ترکیبی از تصاویر قبلی برخورد می‌کند. کیفیت چاپ کتاب نیز خوب است.

عنکبوت پرکار
نویسنده و نقاش: اریله کارل
مترجم: نازنین ارزین زاده

کوناگون آشنا می‌شود. از این کتاب، کودکان در سنین متفاوت، بهره‌برداری‌های مختلف می‌کنند. این کتاب برای کودک حدود یک سال، به سبب وجود ریتم در کلام، بسیار جذاب است.

نمونه (۷): در داستان تصویری «مادر جان مرا دوست داری؟»^(۱)، کودک دوستی و ارتباط خود و مادرش را در تصاویر فوق‌العاده زیبا می‌یابد. این ارتباط، به گروه سنی ۲+ متعلق است.

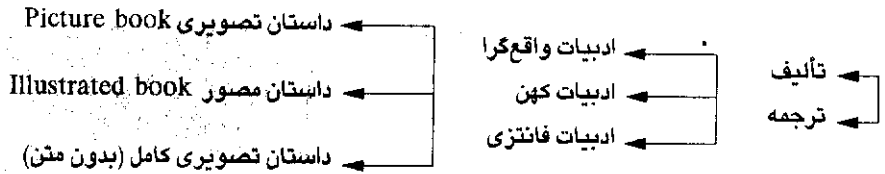
با جست و جو در میان کتاب‌های این گروه سنی، درمی‌یابیم که تعداد داستان‌های تصویری با طرح‌های ساده، برای کودکان این گروه سنی بسیار محدود است. گفتنی است که این تعداد محدود، برای کودک حدود یک سال به بالا، به شرطی که در دوره سنی قبلی، با کتاب آشنا شده باشد، قابل استفاده است.

۳- کتاب تصویری برای نوزادان (۰ تا یک ساله): این کتاب‌ها با هدف رشد هوش و حواس نوزاد و تربیت مهارت پایه‌ای کتابخوانی در او، به وجود آمده‌اند. نمونه‌های تصویری در بخش قصه‌گویی در این گروه نیز قرار می‌گیرند.

نمونه (۱): کتاب پارچه‌ای «بازی با شکل‌ها»^(۲)، کودک در این کتاب، با فرم‌ها و بافت‌های مختلف آشنا می‌شود.

نمونه (۲): مجموعه بارزش «شیوه‌های تقویت

۱. باربارا ام. جوس، مادر جان مرا دوست داری؟، نقاشی باربارا لازالی، مترجم حسین فتاحی (تهران: سروش، ۱۳۷۵).
۲. تهیه و اجرا: زهرا فرمانی و مهین محجوبی، بازی با شکل‌ها، ترجمه کتاب Fun with Shapes (تهران: چاپ آفا، ۱۳۷۳).
۳. بثاتریس میلتر، شیوه‌های تقویت هوش نوزاد، سه مجموعه (۳-۶)، (۶-۹) و (۹-۱۲)، مترجم طاهره طالع ماسوله (تهران: با فرزندان، ۱۳۸۰).

ادبی که در ایران هم ترجمه شده‌اند، عبارتند از: آثار موریس سنساک، لنوئلونی و اریک کارل که همه در گروه داستان ترجمه - فانتزی قرار دارند. داستان‌های مصور، داستان‌هایی هستند که متن در آن‌ها در جایگاه نخست قرار دارد و تصویر فقط در مراحل از مدار داستان، یا متن همراه شده است. عموم کتاب‌های نشر یافته در ایران برای این گروه سنی، داستان‌های مصور هستند.

نمونه (۱): داستان «ماه پیشانی»^(۱) که در گروه فانتزی، با بازآفرینی ادبیات کهن برای گروه سنی ۳ به بالا (۳+) قرار دارد.

نمونه (۲): داستان مهمان‌های ناخوانده است^(۲). به نظر می‌آید دلیل چاپ‌های مکرر این اثر، زبان زیبای آن باشد. در زبان این کتاب، نشانه‌های تصویری ساده در هم آمیخته می‌شوند و نشانه‌های تصویری و مرکبی به وجود می‌آورند که زبان

۱. بازنویسه ناصر یوسفی، ماه پیشانی، تصویرگر مهرا زمانی (تهران: افق، ۱۳۷۵).
۲. فریده فرجام، مهمان‌های ناخوانده، تصویرگر، جودی فرمانفرمایان (تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، چاپ سیزدهم ۱۳۷۶).

ادبیات برای گروه سنی ۳ تا ۶ ساله

* ادبیات کودکان، کودکان ۳ تا ۶ ساله را به دور دنیای واقعی و تخیلی می‌کشاند. آن‌ها را سرگرم می‌سازد و به آن‌ها لذت می‌بخشد و در این فرآیند شادای آفرین قوه تخیل‌شان را پرورش می‌دهد. اما هر کتابی با توجه به مراحل رشد کودک از ۳ سالگی تا پایان ۶ سالگی کارکردهای ویژه‌ای دارد که سبب رشد شناختی، رشد زبانی و رشد شخصیتی کودک در آن مرحله می‌شود. با شناسایی ظرفیت هر کتاب خوب کودکان و هماهنگی آن با رشد زندگی هر کودک می‌توان بالاترین بهره را از ادبیات کودکان به دست آورد.

ادبیات داستانی این گروه سنی عبارتند از:

با توجه به نمونه ارایه شده در این گروه سنی، داستان تصویری، از جایگاه ویژه برخوردار است. در این گونه ادبی، تصویرها یعنی زبان دیداری، با زبان در کلام همراه می‌شود. همراهی تصویر با متن در این کتاب‌ها، ارتباط کودک را با داستان تضمین می‌کند. تصاویر در داستان‌های تصویری، نقش‌هایی متفاوتی بر عهده دارند: تزئین داستان، ارتقای محتوای اثر، ارایه اطلاعات از طریق درک دیداری و... از این رو، داستان‌های تصویری، در عین برانگیختن حس زیباشناسی کودک، مهارت‌های او را در تشخیص دیداری افزایش می‌دهند. در داستان‌های تصویری، متن بسیار کوتاه است و بخشی از وظیفه بیان مدار داستانی، به عهده تصویر است. بنابراین، این‌گونه ادبی، کودک را به مشارکت جدی فرا می‌خواند. هنگامی که متن داستان برای کودک خوانده می‌شود، او به جست و جو در دنیای تصویر، کتاب را بالا و پایین می‌کند. نمونه‌های عالی این‌گونه

قصه‌هایی هستند که با وجود نداشتن تصویر، برای کودک ۳ سال به بالا (۳⁺)، از کشش ویژه برخوردارند.

سهم کودکان گروه سنی ۳ تا ۶ ساله:

هم‌اکنون نشر کتاب‌های کودکان پیش از دبستان، بهتر است بگویم کودکان ۳ تا ۶ ساله، در دو حوزه تألیف و ترجمه، به قرار زیر است:

حوزه تألیف: با نگاهی به کتاب در حوزه تألیف، در سال‌های اخیر، می‌توانیم به علل ناهنجاری‌های بازار نشر این‌گونه ادبی پی ببریم.

جدیدترین دستاورد در حوزه تألیف، ابتکار «مؤسسه فرهنگی طاهر» است. این مؤسسه، متون کهن را با عنوان بازنویسی، مثله کرده و به همراه تصاویر کارتونی، چون کارتون‌های والت دیسنی که به کتاب وصله شده است، به خورد مخاطب کودک می‌دهد. جای تأسف بسیار است که آموزش و پرورش نیز با دادن فهرستی از کتاب‌های این مؤسسه فرهنگی (!)، در آخر کتاب فارسی دوم و اول دبستان، بازار این کتاب‌ها را داغ کرده است.

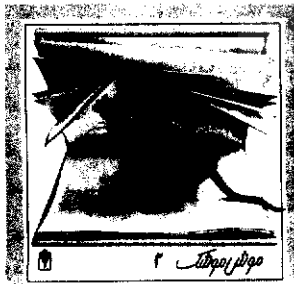
بخش بزرگی از کتاب‌های کودکان، در حوزه تألیف، در گروه کتاب‌های بازاری قرار می‌گیرند که با تیراژهای بسیار بالا، در مغازه و کیوسک روزنامه‌فروشی و... توزیع می‌شوند. این کتاب‌ها

داستانی را عاطفی می‌کند. از سویی، هنجارگریزی نحوی در زبان، عنصر تعلیق را به صورت انتظاری شیرین، به کودک منتقل می‌کند و این‌گونه است که مهربانی پیرزن تنها، به کودک سرایت می‌کند و او نیز می‌خواهد گنجشک خیس، گربه خیس و کلاغ خیس و... را مهمان کند. نام‌آوای‌های به‌کار گرفته در زبان داستان (چیک چیک چیک، تیک تیک تیک، تق تق تق)، زبان داستان را صمیمی و جاندار کرده است. از سوی دیگر، هنجارگریزی نحوی، عامل اصلی در ایجاد ریتم در زبان داستانی است. این کتاب با جاذبه‌های فراوانش، برای گروه‌های سنی یکسال به بالا (۱⁺)، قابل استفاده است.

داستان‌های تصویری بدون متن، داستان‌هایی هستند که مخاطب با مشاهده تصاویر و توالی آن، موضوع داستان را درک می‌کند. نمونه این‌گونه ادبی، در ادبیات کودکان ایران بسیار کم است. نمونه داستان تصویری بدون متن، «نیم‌وجبی» و «موش موشک»، اثر «مونیکو فلیکس» است.

و اما افسانه‌های کهن در کتاب‌هایی چون «جهان افسانه‌ها» از برادران گریم^(۱) و افسانه‌های ایرانی^(۲)، با وجود تصاویر اندک، جذابیت خاص دارند. افسانه‌ها با کارکردهای ویژه، تنها

۱. گردآورنده، برادران گریم، جهان افسانه‌ها، مترجمان، هرمز ریاحی و دیگران (تهران: فکر روز، ۱۳۷۸).
۲. گردآورنده، فضل‌الله مهندی (صبحی)، افسانه‌ها، دو جلد (تهران: جامی، ۱۳۷۷).

نویسنده که راوی داستان است، صفت مهربان به مادر می‌دهد. در حالی که در این حالت، کودک از مادر چنین دریافتی ندارد. به نظر می‌آید که نویسنده راوی، به عنوان فرد بزرگسال، زیر تأثیر کلیشه مادر در همه حال مهربان است. در حالی که کودک در ارتباط با مادر، زمان‌های بسیاری او را بدجنس، نامهربان و حتی جادوگر... تصور می‌کند. دفتر نقاشی نیلوفر، نماد چیست؟ این دفتر، دنیای پیرامونی نیلوفر است. نیلوفر چون آرزو دارد این دنیا شاد باشد، مداد به دست می‌گیرد و برای آدم بزرگ‌های این دنیا، چون پدر و مادر و سایر موجودات مثل آسمان، گربه و... لیخند می‌گذارد. دنیایی که نیلوفر و مخاطب می‌خواهند، شادی وجه اصلی و بنیادی آن است. خانه‌ای که او می‌خواهد سبز است. لیخند سبز است. در این خانه است که نیلوفر، به خوبی پرورش پیدا می‌کند. در سراسر داستان، چهره نیلوفر در اندوه محو شده و فقط در پایان داستان است که چهره نیلوفر، در شادی نمایان می‌شود. این اثر در طرحی نو، با شناخت نیاز کودک در جامعه امروز ما، شادی را ضرورت حتمی زندگی کودک می‌داند. از سویی، مخاطب در همانندی با نیلوفر، التیام می‌یابد و فکر می‌کند که به راستی، چگونه می‌تواند لیخند را روی صورت پدر، مادر و دیگران بکشد.

حوزه ترجمه: در این حوزه، کتاب‌های خوب و مناسب که دارای ارزش‌های ادبی باشند، بسیاری اندک هستند^(۱). اگر چه تلاش و نیرو و هزینه بسیاری صرف تهیه کتاب برای گروه سنی مورد

از هر گونه خلاقیت و ابتکار و نوگرایی تهی هستند و در واقع، می‌توان گفت که خلاقیت کودکان را نابود می‌کنند. این کتاب‌ها عامل سهل‌گیری، تنبلی و بدخواهی کودک هستند.

آن بخش از کتاب‌های تألیفی گروه الف و ب که در فهرست گروه ادبیات قرار می‌گیرند، انگشت-شمار هستند. به عنوان نمونه، در سال ۱۳۸۰، کتابی ویژه گروه سنی «الف»، در حوزه تألیف وجود نداشت. در این سال، فقط حدود ۱۰ کتاب ادبی ویژه گروه سنی «الف و ب»، نشر یافته است. با نگاهی به این اندک کتاب، فلسفه پدید-آوردگان اثر (نویسنده و تصویرگر) را در برخورد با زندگی و دنیای کودکان، چگونه می‌یابیم؟ آیا پدیدآوردگان این آثار با دروغ‌های کلیشه‌ای موجود، برخورد می‌کنند و یا این که خود نیز مبشر این کلیشه‌ها هستند؟ آیا مضمون این آثار، خواسته‌ای را بر اساس الگوهای تربیتی رایج، به کودک تحمیل می‌کند؟ آیا پدیدآوردگان، این موجود کوچک را باور دارند؟ و نیازهای او را در جامعه امروز می‌شناسند؟ آیا در طرح‌ریزی این داستان‌ها، فضای خالی برای رشد خلاقیت کودک وجود دارد؟ نمونه: در داستان تصویری لیخند نیلوفر^(۱).

لیخند نیلوفر گم شده است. آیا این اتفاق عجیبی است؟ مخاطب، روزانه آدم‌های بسیاری را می‌بیند که لیخند آن‌ها گم شده است. نیلوفر به دنبال لیخندش همه‌جا را گشت، اما لیخندش را پیدا نکرد. تصویرگر همراه با متن و فراتر از آن، چهره نیلوفر را بدون لیخند، بدون لب و بدون شادی نشان داده است. کودک در این داستان، می‌فهمد که نیلوفر با مادرش، همان رابطه‌ای را دارد که گریبان‌گیر او نیز هست. نیلوفر با خودش فکر می‌کند: «شاید بهتر بود که به مادرش بگویم، ولی مطمئن بودم که مادرش با مهربانی جواب می‌داد: «خوب فکر کن و ببین که آن را کجا گذاشته‌ای؟» مخاطب می‌بیند که نیلوفر چون او سر درگم است، اما مادر نیلوفر، با او همان برخوردی را می‌کند که مادر مخاطب با او می‌کند.

۱. اکرم قاسم‌پور، لیخند نیلوفر، تصویرگر، نسیم آزادی (تهران: شباویز، ۱۳۸۰).

۲. نگارنده، برخی از این مجموعه‌های با ارزش‌های ادبی را چون مجموعه چهار جلدی مهمان‌های ناخوانده و...، ترجمه حسین ابراهیمی و فیلی فرمز گم‌شده، ترجمه، منصور کدیور و حدس بزن چقدر دوست دارم، ترجمه علیرضا پناه، عطسه پرمارجا، ترجمه مجید عمیق و... را در شماره بعدی پژوهشنامه، مورد نقد قرار داده است.

بحث می‌شود، متأسفانه حاصلی ندارد.

زیرا مترجمان محترم، با همکاری ناشران، رسماً به حذف متن و تصویر و یا اضافه کردن به متن ترجمه اقدام می‌کنند و کتاب را با عنوان «ترجمه و بازنویسی»، «ترجمه آزاد»، «ترجمه و اقتباس»، «ترجمه و خلاصه» و... به بازار نشر می‌سپارند.

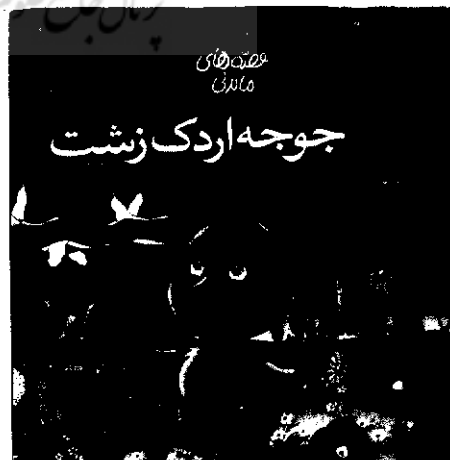
از سویی در این عرصه، هر تازه انگلیسی خواننده‌ای، به گمان این که معنی کردن چند سطر آسان است، به میدان ترجمه کتاب‌های کودکان وارد می‌شود. بنابراین، متن ترجمه‌هایی از این‌گونه، عموماً اشکالات جدی دارد.

نمونه (۱): جوجه اردک زشت و دو قصه دیگر، اثر هانس کریستین آندرسن، ترجمه سعید بهروزی^(۱) که در قالب داستان مصور، برای گروه سنی الف و ب، نشر یافته است. در مقایسه این اثر با اصل آن به زبان انگلیسی، مشاهده می‌شود که علاوه بر این که از زبان هانس کریستین آندرسن خبری نیست، بخشی از داستان نیز حذف شده است. عدم توانایی مترجم در ارایه زبان آندرسن، به حذف نشانه‌پردازی فضایی و زبانی و... در داستان، منجر شده است. تصویرگر کتاب نامشخص است و شاید تصاویر، از کارتون جوجه اردک زشت برگرفته شده باشد. در این نمونه،

پدیدآورنده ایرانی، آقای سعید بهروزی، در کنار نام خود، عنوان «مترجم» را تعریف کرده است. حال، سؤال این است که آیا ترجمه یعنی این؟! هدف ترجمه از زبانی به زبان دیگر چیست؟

نمونه (۲): ۴۴ قصه از هانس کریستین آندرسن، ترجمه آزاد محمدرضا شمس^(۲)، در این کتاب، داستان «جوجه اردک زشت» نیز ترجمه آزاد شده است. و با ترجمه آزاد، یعنی حذف و تحریف مترجم، زبان هانس کریستین آندرسن به مخاطب ارایه نمی‌شود:

یا مقایسه برخی از داستان‌های ترجمه آزاد محمدرضا شمس، با اصل اثر به زبان انگلیسی و

۱. هانس کریستین آندرسن، جوجه اردک زشت و دو قصه دیگر... ترجمه سعید بهروزی، تصویرگر؟ تهران: نشر افق (کتاب‌های فندق)، ۱۳۷۵، چاپ ششم (۱۳۸۰)، ۱۶ ص. تیراژ ۱۵۰۰۰.
 ۲. هانس کریستین آندرسن، ۴۴ قصه از هانس کریستین آندرسن، ترجمه آزاد محمدرضا شمس، تصویرگر محسن حسن‌پور (تهران: انتشارات قدیانی (بنفشه)، ۱۳۸۰)، ۵۱۲ ص. ۵۰۰۰ نسخه.
۱. همان، ص ۲۱۲ و ۲۱۳.

جدیدترین دستاورد در حوزه تألیف، ابتکار «مؤسسه فرهنگی طاهر» است. این مؤسسه، متون کهن را با عنوان بازنویسی، مثله کرده و به همراه تصاویر کارتونی، چون کارتون‌های والت دیسنی که به کتاب وصله شده است، به خورد مخاطب کودک می‌دهد.

ترجمه آزاد آقای محمدرضا شمس	اصل اثر به زبان انگلیسی*
«آه، دنیا چقدر بزرگ و پهناور است.» «دنیا خیلی بزرگتر از آن است که می‌بینید.» مادر جوجه اردک‌ها: حذف شده است.	جوجه‌ها، «آن دنیا چه بزرگ و پهناور است.» راوی داستان: «راستی هم فضای اطراف آنان در مقایسه با فضای درون تخم اردک، بسیار فراخ است.» مادر جوجه اردک‌ها: «شما تصور می‌کنید که همه دنیا همین است؟ نه، دنیا بسیار بزرگتر از این است که شما می‌بینید و تا آن سر باغ، تا مزرعه کشیش ادامه دارد، اما من هرگز تا آن جا نرفته‌ام. خوب، بگذارید ببینم آیا همه شما در این جا هستید.» مادر، پس از گفتن این حرف، از جای برخاست و با خود گفت: «نه، همه جوجه‌ها سر از تخم بیرون نیاورده‌اند. هنوز بزرگترین تخم هنوز سالم است. معلوم نیست این یکی تا کی می‌خواهد در تخم باقی بماند. گمان می‌کنم به زودی نوبت آن هم برسد» ^(۱) .
بعد رو به جوجه‌هایش کرد و گفت: هنوز یکی از شما از تخم بیرون نیامده. بزرگترین تخم هنوز سالم است. معلوم نیست این یکی تا کی می‌خواهد در تخم باقی بماند. گمان می‌کنم به زودی نوبت آن هم برسد» ^(۱) .	

پرسش این است در حالی که ما در بازار نشر کودکان و نوجوانان تولید کتاب‌های بازاری را داریم، چگونه نشر پیدایش، زحمت چنین انتخابی را به خود داده است؟
و اما مترجمین محترم، در ترجمه همین آثار نیز دست به حذف و تحریف زده‌اند. در داستان جک و

ترجمه مجموعه اردشیر نیکپور*، این سؤال به وجود می‌آید که هدف آقای محمدرضا شمس، از این همه زحمت و تلاش، چه بوده است؟
نمونه (۳): نشر پیدایش، در سال ۱۳۸۰، مجموعه‌ای با عنوان‌های «جک و لوبیای سحرآمیز»، «سفیدبرقی و هفت کوتوله»، «ماجرای سه بچه خرس» و... به بازار نشر فرستاده است.

* آقای اردشیر نیکپور، مجموعه‌ای از داستان‌های آندرسن را در سال ۱۳۴۶ ترجمه کرده‌اند. این کتاب‌ها با اصل اثر به زبان انگلیسی مقایسه شده است. نتیجه این مقایسه، چنین است: آقای نیکپور، توانسته‌اند زبان هانس کریستین آندرسن را انتقال دهند. چاپ این مجموعه را سازمان کتاب‌های طلایی، وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر، برعهده داشته است.

این کتاب‌ها ترجمه کتاب‌های هندی به زبان انگلیسی است. این افسانه‌های پریان را شاگاکهیراتا (Shogo Hirata)، بازنویسی کرده و مترجمانی با نام‌های سببا بابایی و فهمیه مرادی و... آن‌ها را به فارسی برگردانده‌اند. اصل این آثار، از محتوای ادبی و هنری، در متن و تصویر تهی است. اولین

لوبیای سحرآمیز هندی، جک با شاهزاده ازدواج می‌کند که در ترجمه فارسی حذف می‌شود. از سویی، در ترجمه، برخلاف اصل اثر، تصویر و متن در یک صفحه قرار گرفته‌اند.

نمونه (۴): در سال ۱۳۸۰، نشر قدیانی، واحد کودک و نوجوان، به ترجمه ۶ جلد از مجموعه شهر آدم کوچولوها^(۱) اقدام کرد. قطع این ترجمه ۴ برابر قطع اصل کتاب است. با این طرح‌ریزی در ترجمه، فرم‌بندی کتاب و تصویر درهم ریخته شده است. در اصل کتاب، هر تصویر و متن مربوطه، در دو صفحه رو به رو هم قرار دارند. این تدابیر، به کودک پیش از دبستان و حتی سال‌های اول دبستان، در تصویرخوانی کمک می‌کند. این در حالی است که در ترجمه، تصویر و متن مربوطه در یک صفحه قرار داده شده است. از سویی ترجمه اثر، به سبب تغییرات در نشانه‌پردازی‌های داستانی، نتوانسته زبان اصلی را به مخاطب آرایه کند. این مجموعه را نشر گوهر دانش، به صورت باز‌نویسی، به بازار نشر فرستاده است. در «ترجمه - باز‌نویسی» گوهر دانش، شکل کتاب با اصل اثر کاملاً همسان است، اما این ناشر، بخشی از داستان‌ها را به دلیل «بدآموزی» تغییر داده یا حذف کرده است. هم‌چنین در پایان هر داستان، در ترجمه فارسی، نتیجه‌گیری‌های اخلاقی به داستان اضافه شده است؛ برای مثال، عنوان داستان «آقای فضول» را به علت بدآموزی، به آقای کنجکاو ترجمه کرده است. دستکاری ناشر محترم در اثر، این پرسش را به ذهن می‌آورد که آیا با تفکر دنیای دیروز، درباره کودک امروز، می‌توان کتاب‌های او را از محتوا تهی کرد؟

نمونه (۵): در برخی از ترجمه‌ها، مترجمین و باز‌نویسان، حتی نام نویسنده و تصویرگر را از

کتابش برمی‌دارند. برای مثال، در سه کتاب «خواهر کوچولو دوستت دارم»^(۲)، «کرم ابریشمی که سیر نمی‌شد» و «چه کسی برای خرس کوچولو وقت داشت؟»، نام نویسنده و تصویرگر، از کتاب حذف شده است. در مقایسه، «کرم ابریشمی که سیر نمی‌شد». با اصل اثر «کرم ابریشم بسیار گرسنه»، نوشته اریک کارل، مشخص شد که داستان، هم در متن و هم در تصویر، به جای ترجمه، تخریب شده است. این تخریب، بار معنایی اثر را به عنوان یک کتاب تصویری، نابود کرده است. زیرا باز‌نویسی انجام شده در متن، همانا معنا کردن تصاویر است. بنابراین مترجم و باز‌نویس، داستان تصویری را از مفهوم تهی ساخته‌اند.

منابع:

- ۱- ماسن: پاول هنری و دیگران، رشد و شخصیت کودک. مترجم، مهشید یاسایی (تهران: کتاب ماد وابسته به نشر مرکز، ۱۳۸۰).
- ۲- گروه مشاورین برای رشد و تکامل کودکان خردسال. رشد و تکامل خردسال - تأمین نیازهای اساسی یادگیری، مترجم معشور، عالی‌پور (تهران: یونیسپف، ۱۳۷۸).
- ۳- آندرسن، هانس کریستین. مترجم، اردشیر نیکپور.
- ۴- استاپرو میریام. همه کودکان تیزهوشند اگر... مترجم، دکتر سهراب سوری (تهران: نشر دانش ایران، ۱۳۷۷).

۱. راجرز هارگریوز، آقای فضول، مترجم غلامرضا فهرستی، ویراستار، شکوه قاسم‌نیا (تهران: قدیانی کتاب‌های بنفشه، ۱۳۸۰).

۲. این سه کتاب را نوشین کمالوند، ترجمه و فاطمه نظری، باز‌نویسی و نشر گلپان در سال ۱۳۷۹، منتشر کرده است.